

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 1-son

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas’ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnom

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 17.02.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 15,8
Adadi: 100. Buyurtma: № 52.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS’UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY’ATI A’ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
17.02.2024.

Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 15,8. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 52.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 17.02.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 15,8.

Units: 100. Order: № 52.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Yurislingvistika va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish: ayrim nazariy-huquqiy masalalar
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
Norma ijodkorligini axborot bilan ta'minlash: huquqiy munosabat va vositalar tahlili

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 30 **ISANOV XOLMUROD RUZIYEVICH**
Sun'iy intellekt tizimlari oshiqcha xavf manbayi sifatida: fors-major holati

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR QIZI**
Oxirgi zarurat holatida yetkazilishiga yo'l qo'yilgan zararining chegarasini aniqlash muammolari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 51 **XUDAYBERGENOV BAXRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAXTIYOR O'G'LI**
Shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish: xorij tajribasi
- 63 **BARAKAYEV LAZIZJON OTAQULOVICH**
Iqtisodiy ekspertizalarni tayinlash va o'tkazish bilan bog'liq muammolar tahlili
- 75 **MAMADALIYEV O'TKIR ABDUG'AFFAROVICH**
Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichida protsessual xatolarni bartaraf qilish imkoniyatlari

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILXOM IBROXIMOVICH**
Markaziy Osiyoning ayrim davlatlarida korrupsiyaga qarshi choralar: qiyosiy tahlil
- 95 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**
Korrupsiyaning oldini olishda ma'lumotlarning taqsimlangan reyestri (blokcheyn) texnologiyasi ahamiyati
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Davlat organlarida korrupsiyani aralash idoraviy nazorat qilish

12.00.15 – KRIMINOLOGIYA

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Qasddan odam o'ldirish jinoyatining viktimologik oldini olishda ayrim xorijiy davlatlar tajribasi tahlili

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (SOHALAR BO'YICHA)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Yuridik terminologiyada leksik qatlamlarning qaror topishi
- 129 **ZIYAMUXAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida qo'llangan *-lan, -lash, -lat, -lantir, -lashtir* affikslerini yuridik ta'limda o'rganish bo'yicha mulohazalar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Юрислингвистика и проведение лингвистической экспертизы проектов нормативно-правовых актов: некоторые теоретико-правовые вопросы
- 17 **СОДИКОВ АКМАЛ ШАВКАТ УГЛИ**
Информационное обеспечение нормотворчества: анализ правовых отношений и средств

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 30 **ИСАНОВ ХОЛМУРОД РУЗИЕВИЧ**
Системы искусственного интеллекта как источник повышенной опасности: форс-мажорные обстоятельства

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 38 **ЖУМАНАЗАРОВА МАРЖОНА БОТИР КИЗИ**
Проблемы определения пределов допустимого вреда в состоянии крайней необходимости

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

- 51 **ХУДАЙБЕРГЕНОВ БАХРАМ КУАНЫШБАЕВИЧ, ХАБИБУЛЛАЕВ ДАЛЕРБЕК БАХТИЁР УГЛИ**
Расследование преступлений, связанных с захватом заложников: зарубежный опыт
- 51 **БАРАКАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАКУЛОВИЧ**
Анализ проблем назначения и проведения экономических экспертиз
- 75 **МАМАДАЛИЕВ УТКИР АБДУГАФАРОВИЧ**
Возможности устранения процессуальных ошибок на этапе подготовки уголовного дела к судебному разбирательству

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

- 86 **КУДРАТОВ МАНУЧЕХР, НОРОВ ИЛЬХОМ ИБРОХИМОВИЧ**
Антикоррупционные меры в ряде стран Центральной Азии: сравнительный анализ
- 95 **МЕЛИЕВ ХУДОЁР ХУРРАМОВИЧ**
Значение технологии распределённого реестра данных (блокчейна) в предотвращении коррупции
- 102 **САФАРОВ ТЕМУР УКТАМОВИЧ**
Смешанный ведомственный контроль коррупции в государственных органах

12.00.15 – КРИМИНОЛОГИЯ

- 114 **КАСИМОВ НОДИРЖОН СОДИКЖОНОВИЧ**
Анализ опыта некоторых зарубежных стран в виктимологической профилактике преступлений умышленного убийства

13.00.02 – ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОТРАСЛЯМ)

- 121 **ГУЛЯМОВА ГУЛЬНОРА ЯКУБОВНА**
Создание лексических пластов в юридической терминологии
- 129 **ЗИЯМУХАМЕДОВА ШАХНОЗА ТОЛКУНОВНА**
Размышления об изучении аффиксов *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* в юридическом образовании на примере новой Конституции Узбекистана

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Legal linguistics and linguistic expertise of draft normative legal documents: some theoretical and legal issues
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT UGLI**
Informational support for rulemaking: analysis of legal relations and means

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 30 **ISANOV KHOLMUROD RUZIYEVICH**
Artificial intelligence systems as a source of excessive risk: force majeure situation

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR KIZI**
Problems of determining the limits of damage permitted in the case of extreme necessity

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 51 **KHUDAYBERGENOV BAKHRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAKHTIYOR UGLI**
Investigation of crimes related to hostage-taking: foreign experience
- 63 **BARAKAEV LAZIZJON OTAKULOVICH**
Analysis of problems related to appointment and conduct of economic expertise
- 75 **MAMADALIEV UTKIR ABDUGAFFAROVICH**
Opportunities for eliminating procedural errors during the preparatory stage of criminal case trials

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILKHOM IBROKHIMOVICH**
Anti-corruption measures in several Central Asian countries: comparative analysis
- 95 **MELIEV KHUDOYOR KHURRAMOVICH**
The significance of distributed data register (blockchain) technology in preventing corruption
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Mixed departmental control of corruption in state bodies

12.00.15 – CRIMINOLOGY

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Analysis of the experience of some foreign countries in victimological prevention of predmitted killing

13.00.02 – THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION AND UPBRINGING (BY FIELDS)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Creation of lexical layers in legal terminology
- 129 **ZIYAMUKHAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
Considerations on the study of the affixes *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* used in the new Constitution of Uzbekistan in legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 11.01.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 03.02.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 17.02.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1./UYQ05897

UDC: 343.1(045)(575.1)

JINOYAT ISHINI SUDDA KO'RISH UCHUN TAYYORLASH BOSQICHIDA PROTSESSUAL XATOLARNI BARTARAF QILISH IMKONIYATLARI

Mamadaliyev O'tkir Abdug'affarovich,
O'zbekiston Respublikasi
Sudyalar Oliy Kengashi huzuridagi
Sudyalar oliy maktabi mustaqil izlanuvchisi
ORCID:0009-0007-7181-2574
e-mail: uamamadaliyev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yiladigan protsessual xatolarni sud muhokamasida bartaraf qilish bilan bog'liq muammolar ilmiy jihatdan tahlil qilingan bo'lib, jinoyat ishini sudga ko'rish uchun tayyorlash bosqichi ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yilgan protsessual xatolarni bartaraf qilish nuqtayi nazaridan muhim bosqich hisoblanishi muhokama qilingan. Shuningdek, ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yilgan xatolarni o'z vaqtida bartaraf qilish muhim ahamiyatga egaligiga qaramasdan, xatolarni bartaraf qilishning protsessual tartibi qonunchilikda belgilanmagani, sudyaning mazkur bosqichda o'z tashabbusi bilan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki eshituv o'tkazish to'g'risida ajrim qabul qilishi va ishni prokurorga yuborish vakolatiga ega ekanligi, protsessual xatolarni o'z vaqtida, ya'ni jinoyat ishini sudga ko'rish uchun tayyorlash bosqichida aniqlash va mazkur xatolarni bartaraf etish yuzasidan o'zining vakolatlarini to'liq amalga oshirishni suddan talab qilishi mumkinligi holatlari tahlil qilingan. Xususan, maqolada sud dastlabki eshituv bosqichining sud muhokamasi jarayonini yengillashtirishga, shaxsga nisbatan ehtiyot chorasini o'zgartirishga, umuman, protsessual muddatning qisqarishi hisobiga ishni oqilona muddatlarda ko'rib chiqilishiga ta'sir qilishi o'rganilgan va ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shu bilan birga, mazkur bosqichda ishni prokurorga qaytarmasdan, aniqlangan xatoni bartaraf qilishning samarali protsessual mexanizmlarini joriy qilish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: sud, sudning faoliyati, xatolarni bartaraf qilish, protsessual hujjat, qonuniylik, prokuror, oqilona muddat, dastlabki eshituv

ВОЗМОЖНОСТИ УСТРАНЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ОШИБОК НА ЭТАПЕ ПОДГОТОВКИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА К СУДЕБНОМУ РАЗБИРАТЕЛЬСТВУ

Мамадалиев Уткир Абдугаффарович,
самостоятельный соискатель Высшей школы судей
при Высшем судебном совете Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье проведён научный анализ проблем, связанных с устранением процессуальных ошибок, допущенных на этапе досудебного производства, в ходе судебного разбирательства. Рассмотрена роль этапа подготовки уголовного дела к судебному

разбирательству с точки зрения исправления процессуальных нарушений, допущенных на стадии досудебного производства. Отмечено, что, несмотря на важность своевременного устранения процессуальных ошибок, законодательство не устанавливает четкой процессуальной процедуры их исправления. Анализируются полномочия судьи по проведению предварительного слушания по собственной инициативе, принятию решения о направлении дела прокурору, а также выявлению процессуальных нарушений и реализации полномочий по их устранению на стадии подготовки дела к судебному разбирательству. Особое внимание уделено возможности изменения предмета судебного разбирательства в ходе предварительного слушания, пересмотру меры пресечения в отношении обвиняемого, а также влиянию сокращения процессуальных сроков на разумные сроки рассмотрения дела. В заключении предложены научно-теоретические и практические рекомендации по внедрению эффективных процессуальных механизмов устранения процессуальных ошибок без возврата дела прокурору.

Ключевые слова: суд, судебная деятельность, устранение ошибок, процессуальный документ, законность, прокурор, разумные сроки, предварительное слушание

OPPORTUNITIES FOR ELIMINATING PROCEDURAL ERRORS DURING THE PREPARATORY STAGE OF CRIMINAL CASE TRIALS

Mamadaliyev Utkir Abdugaffarovich,

Independent researcher of the Supreme School of Judges
under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article scientifically analyzes the problems associated with the elimination of procedural errors made at the pre-trial stage of the case. The stage of preparing a criminal case for trial is the most important in terms of eliminating procedural errors made at the pre-trial stage. Despite the importance of the timely elimination of errors made during pre-trial proceedings, the procedural order for eliminating errors is not regulated by law. At this stage, the judge has the authority to issue a ruling on the preliminary hearing of the criminal case on his own initiative and to refer the case to the prosecutor. The absence of this authority in the court during the main trial requires the court to identify procedural errors in a timely manner, that is, at the stage of preparing the criminal case for trial, and to fully exercise its powers in relation to the identified errors. The court's authority to change the subject of the trial in the preliminary hearing to a mitigating one, to change the measure of restraint against a person, and, in general, to consider the case within reasonable time limits due to the reduction of the procedural time limit, has been studied and scientifically analyzed. Also, at this stage, without returning the case to the prosecutor, scientific-theoretical and practical recommendations have been given in order to expand the possibilities of introducing effective procedural mechanisms to eliminate this error.

Keywords: court, court activity, elimination of errors, procedural document, legality, prosecutor, reasonable period, preliminary hearing

Kirish

Jinoyat protsessining har bir bosqichida avvalgi bosqichda yo'l qo'yilgan xatolarni bartaraf qilish mexanizmlari ko'zda tutilgan, biroq jinoyat ishlari yurituvda xato qilish huquqi hech kimga berilmagan.

Jinoyat protsessida "Xato qilishga bo'lgan huquq" – axloq va ma'naviyatga zid tushuncha bo'lib, bu qonuniylik va axloqning

keyingi buzilishlarini keltirib chiqarishi mumkin [1, 33-b.]. Xato nafaqat bo'shliq yoki kamchilik, balki beparvolik, muayyan harakatni sifatsiz yoxud malakasiz bajarish, muayyan qoidalarga amal qilmaslik, qandaydir vazifani bajarish tartibi va shartlarini buzishdir [2, 36-b.].

Tartib tamoyil bilan bog'liq mexanizmlar huquqiy davlatda alohida ahamiyat kasb

etadi, sababi ularning maqsadi davlat bilan nizoda inson huquqlarini kafolatlashga qaratilgan bo'lib, tasodif elementini va qarorlar qabul qilishda subyektivizmni kamaytiradi [3, 26-b.].

Ishni sud muhokamasiga tayyorlash bosqichi o'zidan avvalgi tergov bosqichini keyingi sud muhokamasi bosqichidan ajratib turuvchi sudda ish yuritishning birinchi bosqichi hisoblanadi. Aytish mumkinki, u jinoyat protsessi uchun ikki markaziy bosqich: dastlabki tergov va jinoyat ishini sudda mazmunan muhokama qilish bosqichi oralig'ida joylashgan [4, 1280-b.].

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichi jinoyat protsessining muhim bosqichi bo'lib, unda, birinchidan, dastlabki tergov ustidan nazorat amalga oshiriladi, ikkinchidan, ishni birinchi instansiya sudida ko'rish uchun yetarli asoslar mavjudligi, jinoyat ishini mazmunan ko'rish uchun to'siqlar mavjud yoki mavjud emasligi tekshiriladi. Bu, o'z navbatida, ishni sudga qadar yuritish bosqichidagi protsessual faoliyatning qonuniyligini tekshirishni anglatadi.

Mazkur bosqichning protsessual xatolarni bartaraf etish nuqtayi nazaridan xususiyati shundan iboratki, ushbu jarayonda yangi holatlar yoki dalillar aniqlanmaydi, balki jinoyat ishi materiallaridan kelib chiqib, tegishli protsessual qaror qabul qilinadi.

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlov bosqichi talabga to'la javob berolmaydigan tergov natijalarining asosiy sud muhokamasiga o'tkazilishi yo'lida to'siq bo'lib, tergov va sud muhokamasi orasidagi filtr vazifasini bajaradi.

Qoniqarsiz tergov qilingan jinoyat ishlari da sudga berish bosqichi "filtr" vazifasini bajaradi. Lekin ular (zamonaviy islohotchilar) bu bosqichdan voz kechib, ishni tergov qilish va ishni hal qilish o'rtasidagi har qanday oraliq sud nazoratini istisno qildilar. Hukm masalasini hal qilish esa ayblov hokimiyati – prokurorga topshirildi [5, 70-b.].

2024-yil davomida birinchi bosqich sudlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi JPK 416-, 417-moddalari tartibida jami 430 ta ish bo'yicha 739 nafar shaxsga nisbatan ajrim chiqarilganligi hamda ijro qilish uchun yuborilganligi (JPK 416-moddasi tartibida 116 ta ish bo'yicha 179 nafar shaxsga, JPK 417-moddasi tartibida 170 ta ish bo'yicha 295 nafar shaxsga nisbatan, JPK 416-, 417-moddasi tartibida 144 ta ish bo'yicha 265 nafar shaxsga nisbatan ajrim chiqarilgan) tergov sifatida jiddiy muammolar mavjudligini va ularni sudda bartaraf qilish mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatadi.

Material va metodlar

Tadqiqotda jinoyat protsessida ishtirokchilar masalasi bo'yicha qonunchilik normalari va huquqshunos olimlarning ilmiy-nazariy qarashlaridan foydalanildi hamda qiyosiy-huquqiy usul, tahlil, sintez, kuzatish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlari qo'llandi.

Tadqiqot natijalari

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichi garchand, sudya tomonidan yakka tartibda hal qilinsa-da, ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yilgan protsessual xatolarni bartaraf qilish nuqtayi nazaridan eng muhim bosqich hisoblanadi. Sababi mazkur bosqichda sudya o'z tashabbusi bilan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki eshituv o'tkazish to'g'risida ajrim qabul qilishi, dastlabki eshituv natijalari bo'yicha jinoyat ishining ayblov dalolatnomasini, ayblov xulosasini yoki tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risidagi qarorni tasdiqlagan prokurorga yuborish vakolatiga ega. Asosiy sud muhokamasida sudda mazkur vakolatning mavjud emasligi, protsessual xatolarni o'z vaqtida, ya'ni jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichida aniqlash va yo'l qo'yilgan xatolar bo'yicha o'zining vakolatlarini to'liq amalga oshirishni suddan talab qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda dastlabki tergov xatolarini ta'riflashda turli atamalar qo'llanadi:

“odil sudlov xatolari” [6], “sud xatolari” [7], “dastlabki tergovning kamchiliklari”, “dastlabki tergovdagi bo’shliqlar” [8], “jinoiy protsessual qoidabuzarliklar” [9–11], “xatolar” [12–18], “tergov xatolari” [19, 20], “qonun buzilishi” [21], “qonun normalari buzilishi”, shu jumladan, “jiddiy qoidabuzarliklar”, “qonun normalaridan chekinish”, “protsessual xatolar” va boshqalar.

Biroq “tergov xatolari” ilmiy adabiyotlarda, barcha xatolarni umumlashtiruvchi atamaga aylanganligidan kelib chiqib, biz ushbu atamadan foydalanishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Protsessning tergovdan so’ng darhol sud muhokamasi boshlanadigan shakliga faqatgina kam ahamiyatli jinoyatlar bo’yicha ko’riladigan ishlarni kiritish mumkin. Boshqa hollarda surishtiruv va tergov o’rtasida “oralik nazoratni amalga oshiruvchi sud organi” turi shi lozim. Aksincha holat dastlabki tergovning xolisligi sezilarli darajada yo’qolishiga olib keladi [22, 189-b.].

JPKning 396-moddasi 1-qismi 2–6-bandida ko’rsatilgan masalalarni hal qilish amalda ishni sudga qadar yuritish bosqichidagi protsessual faoliyatning qonuniyligini tekshirishni anglatadi, binobarin, mazkur holatlar sudning protsessual xatolarni bartaraf qilish bo’yicha faoliyatining predmetini belgilab beradi.

Mazkur bosqichda aniqlangan protsessual xatolarni bartaraf qilish uchun sudga quyidagi vakolatlar berilgan:

- mulkiy zararni qoplashni ta’minlash choralari surishtiruvchining yoki tergovchining zimmasiga yuklash;
- dastlabki tergovning texnik yo’sindagi kamchiliklarini bartaraf etish uchun ishni prokurorga yuborish;
- protsess ishtirokchilarini jinoyat ishi materiallari bilan tanishtirish;
- dastlabki eshituv o’tkazish orqali protsessual xatolarni bartaraf qilish.

Dastlabki eshituv institutining joriy qilinishi, albatta, sudning protsessual xatolarni bartaraf qilish yuzasidan vakolatlarini ke-

ngaytirdi, bundan tashqari ushbu bosqichda himoya tarafi sudga dastlabki tergov davomida qonunbuzilishlarni bevosita yetkazish imkoniyatiga ega bo’ldi.

Natijada ushbu bosqichda jinoyat ishi-ning harakati yuzasidan sud muhokamasini nazarda tutmaydigan boshqa yechimlar paydo bo’ldi.

Sh. Fayziyev va S. Sattorovanning fikricha, dastlabki eshituvning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo’ladi [2, 117-b.]:

- nazorat funksiyasini bajarib, asossiz va noqonuniy amalga oshirilgan ishlarni sud muhokamasiga qo’ymaslik;
- sud muhokamasida ishni mazmunan ko’rishga to’sqinlik qiluvchi holatlarni aniqlash va ularni bartaraf qilish imkoniyatini beradi;
- sud muhokamasida faqatgina maqbul dاللardan foydalanish uchun sharoit yaratadi;
- jinoyat sud ishlarini yuritish doirasiga jalb qilingan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni ta’minlaydi;
- jinoyat ishlarini sud muhokamasida samarali ko’rish uchun sharoit yaratadi.

Mazkur bosqichda qabul qilingan qaror sudning keyingi qarorlariga o’z ta’sirini o’tkazadi, sababi keyingi bosqichda mazkur xatolarni bartaraf qilish imkoniyatlari keskin kamayadi.

Mazkur bosqichda tergov xatolari sud tomonidan kuzatish, analiz va sintez, qiyoslash, induktiv va deduktiv usullar yordamida aniqlanishi mumkin [8].

JPKning 405¹²-moddasiga muvofiq, sudya jinoyat ishining sud tomonidan ko’rib chiqilishiga doir to’sqinliklarni bartaraf etish uchun uni taraflarning iltimosnomasiga ko’ra yoki o’z tashabbusi bilan quyidagi hollarda prokurorga yuboradi, agar:

- 1) ayblov dalolatnomasi yoki ayblov xulosasi ushbu kodeksning talablari buzilgan holda tuzilgan bo’lsa va bu mazkur ayblov dalolatnomasi yoki ayblov xulosasi asosida sud tomonidan hukm yoxud boshqa qaror chiqarish imkoniyatini istisno etsa;

2) tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risidagi qaror bilan birga sudga yuborilgan jinoyat ishi bo'yicha ayblov dalolatnomasini yoki ayblov xulosasini tuzish zarurati bo'lsa;

3) jinoyat ishlarini birlashtirish uchun ushbu kodeksning 332-moddasida nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lsa;

4) ayblanuvchi jinoyat ishi materiallari bilan tanishish chog'ida unga ushbu kodeksning 375- va 381¹³-moddalarida nazarda tutilgan huquqlar tushuntirilmagan bo'lsa;

5) ayblov dalolatnomasida yoki ayblov xulosasi jinoyat ishini tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash uchun sudga yuborish to'g'risidagi qarorda bayon etilgan haqiqiy holatlar ayblanuvchining va o'ziga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risida ish yuritilayotgan shaxsning xatti-harakatlarini og'irroq jinoyat, ijtimoiy xavfli qilmish sifatida malakalash uchun asoslar mavjudligidan dalolat bersa yoki bunday holatlar mavjudligi dastlabki eshituv jarayonida aniqlangan bo'lsa.

Biroq mazkur asoslarning mukammal emasligi, ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yilgan barcha xatolarni barta-raf qilish imkonini bermasligi sababli ishni prokurorga qaytarish asoslarini kengaytirish yuzasidan takliflar berilgan. Jumladan, D. Suyunovanning fikriga ko'ra, ishni mazmunan ko'rishga to'sqinlik qiluvchi holatlar, shu jumladan, jinoyat-protsessual qonun talablarininig jiddiy buzilishi, ayblanuvchining ish materiallari bilan tanishtirilmaganligi, dastlabki eshituv davomida yangi ayblov e'lon qilish yoki yangi ayblanuvchilarni jalb qilishni talab qiluvchi holatlar ishni prokurorga qaytarish uchun asos bo'lishi zarur [23, 223-b.].

JPKning 379-moddasida ayblov xulosasi va 381¹²-moddasida ayblov dalolatnomasida quyidagi talablar belgilangan bo'lib:

– ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan imzolanmaganligi;

– ayblovning ayblov xulosasidagi bayoni ayblanuvchi tariqasida jalb qilish haqida qarorda ko'rsatilgan ayblovdan farqli ekanligi;

– vakolatli prokuror tomonidan tasdiqlanmaganligi;

– jabrlanuvchi, shuningdek, ayblanuvchi to'g'risidagi ma'lumotlar, shu jumladan, ayblanuvchining manzili ko'rsatilmaganligi;

– e'lon qilingan ayblovning mazmuni Jinoyat kodeksining shu jinoyatni nazarda tutgan moddasi yoki moddalarini ham ko'rsatgan holda bayon qilinmaganligi JPK talablarini buzish hisoblanadi.

Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasida ayblanuvchining shaxsi to'g'risida ma'lumotlar noto'g'ri ko'rsatilganligi uning shaxsini aniqlashga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun ularni sudlanuvchining shaxsini tasdiqlovchi hujjatlar bilan taqqoslash kerak. JPKning 466-moddasida hukmning kirish qismida sudlanuvchining ismi, otasining ismi va familiyasi, tug'ilgan yili, oyi, kuni va joyi, yashash joyi, ishlash joyi, mashg'uloti, ma'lumoti, oilaviy ahvoli va ish uchun ahamiyatli boshqa ma'lumotlar ko'rsatilishi kerakligi, 468-moddada 1-qismi 1-bandida ayblov hukmining qaror qismida sudlanuvchining familiyasi, ismi va otasining ismi ko'rsatilishi kerakligi belgilangan.

Ayblanuvchi tariqasida jalb qilish to'g'risida qaror va ayblov xulosasida ayblov mazmuni va uning yuridik tavsifi noto'g'ri ko'rsatilishi bilan bog'liq xatolar jumlasiga, JPKning 361-moddasi talablari buzilishi, ya'ni:

– ayblovning mazmuni, ya'ni shaxsning zimmasiga qo'yilayotgan jinoyat hodisasi, u sodir etilgan joy, vaqt va boshqa muhim holatlar bayon etilmasligi;

– Jinoyat kodeksining ushbu jinoyatni nazarda tutgan moddasi, qismi, bandi aks ettirilmasligi;

– Jinoyat kodeksining turli moddalari, qismlari yoki bandlarida nazarda tutilgan bir necha jinoyatni sodir etishda ayblaganda, bu jinoyatlardan har birining mohiyati va yuridik tavsifi alohida ko'rsatilmasligi kiradi.

Ayblov xulosasini tuzishga qo'yiladigan talablardan kelib chiqib, quyidagi protsessual qonun buzilishlari ajratiladi:

- ayblov xulosasi mazmuniga qo'yilgan talblar;
- ayblov xulosasi shakliga qo'yilgan talblar;
- ayblov mohiyatiga taalluqli bo'lmagan, biroq ishni hal qilishga to'sqinlik qilishuvchi boshqa qoidabuzarliklar.

Biroq mazkur asos bilan jinoyat ishini prokurorga qaytarish uchun:

- aniqlangan qonun buzilishini sud tomonidan bartaraf qilish imkoni mavjud emasligi;
- ayblov mazmuni va uning yuridik tavsifi noto'g'ri ko'rsatilishi hukm chiqarish yoki boshqa qaror qabul qilishga to'sqinlik qilishi;
- ayblov mazmunidagi xatolarni bartaraf qilish uchun yangi ayblov e'lon qilish talab etilmasligi zarur.

Jinoyat ishlarini o'rganish surishtiruvchi va tergovchilar tomonidan ayblanuvchi tariqasida jalb qilish haqida qaror va ayblov xulosasini tuzishda yo'l qo'yiladigan bu turdagi xatolar jumlasiga:

- jinoyatning motiv va maqsadi ko'rsatilmasligi;
- jinoyatni sodir etish uchun usuli, sodir etilgan vaqt va joyi ko'rsatilmasligi yoki noto'g'ri ko'rsatilishi;
- jinoyatning ijtimoiy xavfli oqibatlar, shu jumladan, zarar yoki ziyon kimga yetkazilganligi ko'rsatilmasligi;
- jinoyat ishtirokchilikda sodir etilganda har bir ishtirokchining roli ko'rsatilmasligi;
- dispozitsiyasi blanket bo'lgan jinoyat tarkiblari yuzasidan, aynan qaysi qonun yoki qonunosti hujjati buzilganligi ko'rsatilmasligi kirishi aniqlandi.

Vaholanki, yuqoridagi ko'rsatilgan holatlar isbotlash predmetining tarkibiy qismi hisoblanadi va ularni aniqlash majburiyati tergov organi zimmasiga yuklatilgan.

Ayblovda isbotlash predmetining elementlari to'liq ko'rsatilmasligi, jinoyat-protsessual qonunning jiddiy buzilishi sifatida baholanishi zarur, sababi ushbu holatlar is-

botlash predmeti, o'z navbatida, sud muhokamasi doirasini belgilashga to'sqinlik qiladi.

Bundan tashqari, ayblovning mavhumligi himoya tomonining o'zini himoya qilish imkoniyatlarini cheklaydi, sababi himoya tomoni o'zining vajlarini va himoya pozitsiyasini ayblovning mohiyatidan kelib chiqib shakllantiradi.

Sud ishlarini yuritishda xatolarni aniqlash va bartaraf qilish muammolarini o'rganish, uning aniq huquqiy mezonlar mavjud bo'lmagan, umumhuquqiy yoki tarmoq prinsiplari amal qiladigan sohalarida ko'proq uchrashini ko'rsatadi (misol uchun asoslilik, dalillarning to'liqligi) [24, 23-b.].

JPKning 405¹²-moddasi 1-qismi 5-bandida ko'rsatilgan asosdan farqli ravishda mazkur asos ayblovni og'irlashtirish yoki yangi dalillarni to'plash bilan bog'liq emas, balki faqatgina xatoni bartaraf qilgan holda yangi ayblov e'lon qilish yoki ayblov xulosasini yangitdan tuzish orqali bartaraf qilinadi.

Mazkur asos bilan ishni prokurorga qaytarish shaxsning ahvolini og'irlashtirmaydi, uning himoyaga bo'lgan huquqini buzmaydi, sababi tergov organi tomonidan ishning faktik holatlari to'g'ri aniqlangan bo'lib, faqatgina protsessual hujjatda ushbu holat to'g'ri bayon qilinmaganligini anglatadi.

Ayni vaqtda mazkur bosqichda sudning protsessual xatolarni bartaraf qilish imkoniyatlari birmuncha cheklangan deb hisoblaymiz.

Jumladan, sud dastlabki eshituv jarayonida sud muhokamasi predmetini yengillash-tirish tomonga o'zgartirish, ya'ni ayblovning ayrim epizodlarini yoki jinoyat-huquqiy belgilarini chiqarib tashlashga vakolatli bo'lishi lozim. Quyidagi hollarda ushbu mexanizmni qo'llash zarurati yuzaga kelishi mumkin:

- ayblov mazmuni sodir etilgan harakat jinoyiy qilmish emas, balki ma'muriy huquqbuzarlik sifatida malakalanishi zarurligini ko'rsatsa (shu jumladan, ma'muriy preyuditsiya-ning majburiyligi belgilangan hollarda);

- shaxsning harakati yarashuv doirasiga tushsa-da, mazkur harakat yarashuv doirasi-

ga tushmaydigan modda bilan kvalifikatsiya qilinganda;

- shaxs qonunda belgilangan tartibda jinoyiy javobgarlikdan (JK 64–68-moddalari) yoki jazodan (JK 69–76-moddalari) ozod etilgan bo'lsa-da, qilmish jinoyatlar majmui va takroran sodir etish sifatida kvalifikatsiya qilinganda;

- aynan bir jinoyatni sodir etganlik uchun jinoyiy javobgarlikni yengillashtiruvchi kvalifikatsiya belgilari Jinoyat kodeksining bir necha moddasida nazarda tutilgan bo'lsa, qilmish Jinoyat kodeksining javobgarlikni ko'proq yengillashtiruvchi moddasi bilan kvalifikatsiya qilinishi;

- bir necha jinoyat sodir etilganda, agar jinoyatlardan biri boshqasini sodir etish vositasi yoki usuli bo'lib, har ikkala jinoyat belgilari Jinoyat kodeksi tegishli moddasi dispozitsiyasida ko'rsatilgan bo'lsa, qilmish Jinoyat kodeksining faqat og'irroq jinoyat uchun javobgarlik belgilovchi bitta moddasi bilan kvalifikatsiya qilinishi kerakligi haqida qoidaga amal qilinmaganda;

- jinoyatlar ideal majmui mavjud bo'lmasa-da, tergov organi aybdorning bitta xatti-harakatini Jinoyat kodeksi Maxsus qismi turli moddalari bilan kvalifikatsiya qilganda.

Jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilish bu jinoyat qonuniga qilmishning xususiyati, tomonlari va boshqa xususiyatlarini to'liq mosligini anglatadi. To'g'ri kvalifikatsiya sodir etilgan jinoyatga o'sha modda, qism va band, jami jinoyatlarning mosligida ifodalanadi. Bu talabning buzilishi noto'g'ri, xato kvalifikatsiyaga olib keladi. Jami inoyatlarda ma'lum bir moddani qo'llamaslik yoki ortiqcha moddani qo'llash ham noto'g'ri kvalifikatsiyaga olib keladi [25].

Mazkur bosqichning o'zida ayblovni o'zgartirish uchun formal asoslar mavjudligidan kelib chiqib, ayblov mazmunini o'zgartirish, sud muhokamasining shakli o'zgarishi, shu jumladan, ishni hay'atda emas, yakka tartibda ko'rishga, shaxsga nisbatan ehtiyot chorasini o'zgartirishga, umuman, protsessual muddatning qisqarishi hisobiga ishni oqilona mud-

datlarda ko'rib chiqilishiga ta'sir qilishi mumkin.

Sud yuqoridagi holatlardan kelib chiqib, ayblovni o'zgartirish kerak deb hisoblasa, asoslantirilgan ajrim chiqarishga vakolatli bo'lishi zarur.

Protsessual xatolar nafaqat umumiy protsessual shakl, balki soddalashtirilgan protsessual shaklda ham uchrashini inkor etib bo'lmaydi. Aksincha, umumiy shakldan farqli ravishda soddalashtirilgan shaklda protsessual kafolatlarning qisqarishi protsessual xatolar ehtimolini oshiradi.

Ayblov xulosasida dalillar va himoya tomonining vajlari ko'rsatilmashligi

JPKning 379-moddasi 2-qismiga muvofiq, ayblov xulosasining tavsif qismida ayblanuvchining aybdorligini tasdiqlovchi dalillar, ayblanuvchining o'zini himoya qilish uchun keltirgan vajlari va ularni tekshirish natijalari bayon qilinadi. Biroq o'rganilgan aksariyat jinoyat ishlarida ayblanuvchining o'zini himoya qilish uchun keltirgan vajlari va mazkur vajlarni tekshirish natijalari ko'rsatilmagan.

JPKning 332-moddasi 2-qismiga muvofiq, bir yoki bir necha jinoyatni birgalashib sodir etishda ayblanayotgan shaxslarga nisbatan ishni ajratishga, basharti bu ish holatlari bo'yicha zarur bo'lib qolsa hamda bunday ajratish surishtiruvning, dastlabki tergovning va sud tomonidan ishni ko'rib chiqishning to'liq va xolisona bo'lishiga ta'sir qilmasa, yo'l qo'yiladi.

Ya'ni umumiy qoidaga ko'ra, sud tomonidan ishni ko'rib chiqishning to'liq va xolisona bo'lishiga ta'sir qilsa, bir yoki bir necha jinoyatni birgalashib sodir etishda ayblanayotgan shaxslarga nisbatan ishni ajratishga yo'l qo'yilmaydi.

Biroq surishtiruvchi va tergovchi tomonidan turli vajlar bilan jinoyat ishining bir qismini ajratish hollari uchrab turadi, bu esa sud tomonidan ishning haqiqiy holatlarini aniqlashga salbiy ta'sir o'tkazadi.

Bundan tashqari, jinoyatning turli ish-tirokchilariga nisbatan jinoyat ishlarining alohida sud muhokamasida ko'rilishi hukm

qilingan shaxsning boshqa ishda guvoh sifatida ishtirok etishiga sabab bo'ladi, natijada yolg'on guvohlik berish uchun javobgarlik haqida ogohlantiriladi.

Shuningdek, ayni bir shaxs tomonidan bir necha jinoyat sodir etilgan taqdirda uning ayrim jinoyatlari yuzasidan ish ajratilib, ayblov xulosasi bilan sudga yuboriladi. Uning boshqa jinoyatlari yuzasidan dastlabki tergov o'tkazilayotganligi aniqlanganda ham ish prokurorga yuborilishi zarur, sababi bunday holat nafaqat sud tomonidan ishni ko'rib chiqishning to'liq va xolisona bo'lishiga, balki takroriylik, retsidiv va boshqa kvalifikatsiya qiluvchi belgilardan kelib chiqib, ayblovning o'zgarishiga sabab bo'ladi.

Ammo faqatgina jinoyat ishlarini birlashtirish emas, balki ajratish uchun asoslar mavjudligi ham ishni prokurorga qaytarish uchun asos bo'lishi mumkin. Jumladan, JPKning 586⁶-moddasiga muvofiq, agar ish bo'yicha gumon qilinuvchi, ayblanuvchi sifatida ishtirok etish uchun bir necha shaxs jalb qilingan bo'lsa va ularning barchasi bilan ham aybga iqrorlik to'g'risida kelishuv tuzilmagan bo'lsa, o'zi bilan kelishuv tuzilmagan gumon qilinuvchilarga, ayblanuvchilarga taalluqli materiallar ajratiladi va ular bo'yicha ish yuritish umumiy qoidalarga rioya etgan holda amalga oshiriladi va bu haqda, albatta, kelishuvda ko'rsatiladi.

Ya'ni ushbu norma imperativ bo'lib, aybga iqrorlik to'g'risida kelishuv tuzilgan ish bo'yicha ham ish yuritish va yakuniy qarorni tezlashtirishga qaratilgan. Mazkur qoidaga amal qilmaslik aybga iqrorlik to'g'risida kelishuv tuzgan shaxsning huquqlarini buzish bilan birga uning xavfsizligiga tahdid hisoblanadi.

Binobarin, JPKning 405¹²-moddasi 1-qismi 3-bandini jinoyat ishlarini birlashtirish va ajratish uchun ushbu kodeksning 332-moddasida nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lgan tarzda bayon qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ayblov dalolatnomasida yoki ayblov xulosasida jinoyat ishining tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash uchun sudga

yuborish to'g'risidagi qarorda bayon etilgan haqiqiy holatlar xatti-harakatlarini og'irroq jinoyat, ijtimoiy xavfli qilmish sifatida malakalash uchun asoslar mavjudligidan dalolat bersa yoki bunday holatlar mavjudligi dastlabki eshituv jarayonida aniqlangan bo'lsa, prokurorga qaytarilishi zarur.

Og'irroq ayblov deganda og'irroq jazo chorasini ko'zlovchi boshqa qonun normasi (qonun moddasining qismi va bandi) tatbiq etilishini, bu esa nafaqat asosiy, balki qo'shimcha jazoga ham tegishli ekanligini sudlar e'tiborga olishlari kerak. Jinoyatning tavsifini og'irroq jazo turini nazarda tutuvchi qonun bilan o'zgartirishga olib keluvchi yoki sodir etilgan harakatning tavsifini o'zgartirmasdan faktik ayblov miqdorini ko'paytiruvchi, shuningdek, ayblanuvchiga qo'yilmagan qo'shimcha epizodlarni o'z ichiga oluvchi ayblov ham og'irroq ayblov hisoblanadi [18, 8-b.].

Jinoyat ishini JPKning 405¹²-moddasi 1-qismi 5-bandida nazarda tutilgan asoslarga ko'ra, prokurorga yuborishda sudya o'z ajrimida ayblanuvchining, o'ziga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risida ish yuritilayotgan shaxsning xatti-harakatlarini og'irroq jinoyat, ijtimoiy xavfli qilmish sifatida tavsiflash uchun asos bo'lgan holatlarni ko'rsatishi shart. Ayni paytda, sudya ajrimda quyidagilarni ko'rsatishga haqli emas:

- jinoyatni yoki ijtimoiy xavfli qilmishni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining muayyan qaysi moddasi bilan kvalifikatsiya qilish lozimligini;

- dalillarni baholash va ayblanuvchining aybdorligi to'g'risida xulosa qilishga [19]. JPKning 405¹²-moddasiga muvofiq, dastlabki eshituv yakuniga ko'ra, tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risidagi qaror bilan birga sudga yuborilgan jinoyat ishi bo'yicha ayblov dalolatnomasini yoki ayblov xulosasini tuzish zarurati bo'lsa, sudya jinoyat ishi prokurorga yuborishga vakolatlidir.

Biroq aynan dastlabki eshituv bosqichida bunday holat aniqlanish ehtimoli juda kam. Sababi ushbu holat faqatgina sud-psixiatriya ekspertizasi natijasida aniqlanishi, ekspertiza esa sud muhokamasi bosqichida tayinlanishi va uning natijasiga ko'ra, yuqoridagi holat yuzaga kelishi mumkin. Ayrim olimlar bunday holda sud davlat ayblovdchisiga mazkur shaxsni ayblanuvchi tariqasida jalb qilish va ayblov xulosasini taqdim qilish majburiyatini yuklash orqali ushbu muammoni hal qilishni taklif etganlar, biroq fikrimizcha, bunday topshiriq berish sudning ishni hal qilish funksiyasiga muvofiq emas.

Dastlabki eshituv bosqichida bartaraf qilish mumkin bo'lgan qonun buzilishi holatlaridan yana biri, ayblanuvchiga ayblov xulosasi yoki dalolatnomasi topshirilmaligi bilan bog'liq.

JPKning 388-moddasiga muvofiq, ayblanuvchiga va himoyachiga ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi va unga qilingan ilovalarning tasdiqlangan nusxalarini yuborish prokuror yoki uning o'rinbosari zimmasiga yuklatilgan bo'lsa-da, qonunning mazkur talabi ko'pincha bajarilmasligini alohida qayd qilish zarur. Ya'ni aksariyat hollarda surishtiruvchi va tergovchi ayblov xulosasini keyin berishni va'da qilib, ayblanuvchidan ayblov xulosasini olgani to'g'risidagi tilxatni olib ishga qo'shadi. Vaholanki, bu vaqtda ayblov xulosasi tasdiqlanmagan bo'ladi. Ishda tilxat mavjud bo'lganligi sababli, sud muhokamasi bosqichida ayblanuvchining ayblov xulosasini olmaganligi ayon bo'ladi. Natijada ushbu holat sud muhokamasini asossiz qoldirishga va protsessual muddatlarni uzaytirishga sabab bo'ladi, chunki sudlanuvchining ayblov xulosasini olmaganligi uning himoya huquqini buzish hisoblanadi.

Ayblov xulosasini olmagan holda, sudlanuvchi ayblov tomonida mavjud dalillar va o'zining vajlariga ayblovning munosabati haqida ma'lumotlarga ega bo'lmaydi. Natijada o'zining himoyasiga tayyorgarlik ko'rish imkoniyatidan mahrum bo'ladi.

MDHga a'zo ayrim davlatlar qonunchiligi, shu jumladan, RF JPKning 237-moddasi 1-qismida ayblov xulosasi topshirilmaganligi ishni prokurorga qaytarish uchun asos bo'lishi belgilab qo'yilgan. Biroq, bizning fikrimizcha, ushbu masalani aynan dastlabki eshituv bosqichida ishni prokurorga qaytarmasdan hal qilish mumkin. Mazkur muammoning tizimli ekanligidan kelib chiqib, suddan ishning yakuni bo'yicha prokuror tomonidan qonun talabi buzilganligiga munosabat bildirilishi talab qilinadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Birinchi instansiya sudi tomonidan dastlabki eshituv bosqichida, ishni sudga qadar yuritish bosqichida yo'l qo'yilgan protsessual xatolarni bartaraf qilishning shakllari:

- jinoyat ishi bo'yicha ish yuritishni to'xtatib turish;
- jinoyat ishi bo'yicha ish yuritishni tugatish;
- jinoyat ishini ayblov dalolatnomasi, ayblov xulosasi yoki tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risidagi qarorni tasdiqlagan prokurorga yuborish;
- jinoyat ishlarini birlashtirish;
- nomaqbul dalillarni ishdan chiqarib tashlashdan iborat.

2024-yilda jami 1 112 ta ish bo'yicha dastlabki eshituv o'tkazilgan bo'lsa, shundan 1 014 ta ish bo'yicha dastlabki eshituv sudning tashabbusi bilan o'tkazilganligi, sudlar dastlabki eshituv o'tkazish orqali protsessual xatolarni bartaraf qilish imkoniyatidan samarali foydalanayotganligini ko'rsatadi.

Shundan, 174 ish bo'yicha dastlabki eshituv jinoyat ishini ayblov dalolatnomasi, ayblov xulosasi yoki tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash to'g'risidagi qarorni tasdiqlagan prokurorga yuborish masalasida, 883 ta ish bo'yicha dastlabki eshituv jinoyat ishlarini birlashtirish masalasida o'tkazilgan.

Sud amaliyotini o'rganish, yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritishda yo'l qo'yiladigan xatolarni 2 guruhga ajratish imkonini beradi:

1) zararni amalda qoplanmaganligi, ya'ni ishni sudga yuborish to'g'risida qarorda zarar qoplanganligi qayd qilingan bo'lsa-da, sud muhokamasida zararni qoplanmaganligi aniqlanishi;

2) sud muhokamasida sodir etilgan qilmishda og'irroq jinoyat tarkibi belgilari mavjudligi aniqlanishi;

JPKning 585-moddasi mazkur muammolarni umumiy qoidalar bo'yicha surishtiruv yoki dastlabki tergov yuritilishi uchun ishni prokurorga yuborish to'g'risida ajrim chiqarish orqali bartaraf qilishni ko'zda tutadi.

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, protsessual xatolarni sud muhokamasining dastlabki eshituv bosqichida bartaraf qilishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Prosessual xatolarni bartaraf qilishning markaziy bosqichi dastlabki eshituv ekanligidan kelib chiqib, aynan mazkur bosqichda protsessual xatolarni bartaraf qilish yuzasidan sudning vakolatlarini, shu jumladan, ishni prokurorga qaytarish asoslarini kengaytirish talab qilinadi.

Fikrimizcha, mazkur bosqichda ham ishni prokurorga qaytarmasdan, mazkur xatoni bartaraf qilishning samarali protsessual mexanizmlarini joriy qilish mumkin. Ya'ni agar sudlanuvchi e'tiroz bildirmasa, prokuror

dastlabki eshituv bosqichida shaxsning xatti-harakatlarini og'irroq jinoyat bo'yicha ayblanuvchi tariqasida jalb qilib, shaxsni tanishtirishi mumkin. Bunday holda sud tomonidan sudlanuvchining yangi ayblov bo'yicha himoya huquqini ta'minlash uchun qo'shimcha muddat berilishi zarur.

JPK JKning yarashuv doirasiga tushmaydigan moddasi bo'yicha ayblangan shaxsga nisbatan jinoyat ishini muhokama qilish chog'ida, qilmish kvalifikatsiyasi o'zgarishi natijasida yarashuv doirasiga tushgan hollarda, umumiy shakldan soddalashtirilgan shaklga o'tish imkonini bermaydi. Sababi sud qilmish kvalifikatsiyasi muhokamasiga faqatgina alohida xonada baho beradi, alohida xonadan chiqib, soddalashtirilgan tartibga o'tish JPKda ko'zda tutilmagan. Natijada tergovchining qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi xatosi sababli shaxs yarashuvga bo'lgan huquqidan mahrum bo'ladi.

Ya'ni sudda protsessual xatolarni bartaraf qilishning samarali mexanizmi mavjud emasligi shaxsning holatiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Shu sababli, dastlabki eshituv bosqichida qilmish kvalifikatsiyasi o'zgarishi natijasida yarashuv doirasiga tushgan hollarda, sudga yarashuv tartibida ishni tugatish imkonini beradi deb hisoblaymiz.

REFERENCES

1. Strogovich M.S. Pravo obvinyayemogo na zasshitu i prezumptsiya nevinovnosti [The right of the accused to defense and the presumption of innocence]. Moscow, 1984, p. 33.
2. Fayziyev Sh. Sattarova S. Uprazhneniye instituta vozvrashheniya dela na dopolnitel'noye rassledovaniye [Abolition of the institution of returning a case for further investigation]. 2017, pp. 36, 117.
3. Lupinskaya P.A. Resheniya v ugolovnom sudoproizvodstve: teoriya, zakonodatelstvo, praktika [Decisions in criminal proceedings: theory, legislation, practice]. Moscow, Norma Publ., 2010, p. 26.
4. Kurs ugolovnogo protssessa [Criminal Procedure Course]. Moscow, Statut Publ., 2017, p. 1280.
5. Trisheva A.A. Vozvrasheniye ugolovnogo dela prokuroru v rossiyskom ugolovnom protsesse [Return of a criminals case to the prosecutor in Russian criminal proceedings]. Moscow, Prospekt Publ., 2017, p. 70.

6. Vedisshev N.P. Oshibki pravosudiya i ikh ustraneniye [Miscarriages of Justice and Their Correction]. Moscow, 2006.

7. Lon S.L. Oshibka sud'i: problema, ponyatiye, regulirovaniye. Sostoyaniye i problemy razvitiya rossiyskogo zakonodatel'stva [Judge's error problem, concept, regulation. State and problems of development of Russian legislation]. Tomsk, 1998.

8. Veretekhin Ye.G. Probely predvaritel'nogo rassledovaniya i ikh vospolneniye v sude pervoy instantsii [Gaps in the preliminary investigation and their filling in the court of first instance]. Kazan University Publ., 1988.

9. Pikelniy D.S. Ugolovno-protsessual'nyye pravonarusheniya, svyazannyye s primeneniym mer protsessual'nogo prinuzhdeniya v rossiyskom ugolovnom protsesse [Criminal procedural offences related to the application of procedural coercion measures in Russian criminal proceedings]. Tyumen, 2006,

10. Yakunkov M.A. Ugolovno-protsessual'nyye pravonarusheniya, svyazannyye s proizvodstvom sledstvennykh deystviy v rossiyskom ugolovnom protsesse [Criminal procedural offenses related to the conduct of investigative actions in Russian criminal proceedings]. Tyumen, 2007.

11. Olkov S.G. Ugolovno-protsessual'noye pravonarusheniye v rossiyskom sudoproizvodstve i obsshaya teoriya sotsial'nogo povedeniya [Criminal procedural offense in Russian legal proceedings and the general theory of social behavior]. Tyumen, 1993, pp. 45–46.

12. Yakushin V.A. Oshibka i yee vliyaniye na vinu i otvetstvennost' po sovetскому ugolovnomu pravu [Error and its impact on guilt and liability under Soviet criminal law]. Kazan, 1985.

13. Lisyutkin A.B. Voprosy metodologii issledovaniya kategorii «oshibka» v pravovedenii [Methodological issues of research into the category of “error” in jurisprudence]. Saratov, 2001.

14. Fatkullina M.B. Yuridicheskiye i fakticheskiye oshibki v ugolovnom prave: problemy kvalifikatsii [Legal and factual errors in criminal law: Problems of qualification]. Yekaterinburg, 2001.

15. Kolosovskiy V.V. Oshibki v kvalifikatsii ugolovno-pravovykh deyanii [Errors in the qualification of criminal acts]. Chelyabinsk, 2003.

16. Klimchuk V.P. Oshibki pri okonchaniy predvaritelnogo sledstviya i ugolovno-protsessual'nyye sposoby ikh ustraneniya [Errors at the end of the preliminary investigation and criminal procedural methods for their elimination]. Moscow, 2003.

17. Pronkina A.N. Oshibki advokatov-zasshitnikov v ugolovnom sudoproizvodstve [Mistakes of defense lawyers in criminal proceedings]. Voronezh, 2006.

18. Bezrukova T.I. Fakticheskaya oshibka: voprosy klassifikatsii i kvalifikatsii [Factual error: issues of classification and qualification]. Ekaterinburg, 2008.

19. Morozova E.V. Kriminalisticheskiye problemy sledstvennykh oshibok [Forensic problems of investigative errors]. Ekaterinburg, 2004.

20. Aubakirova A.A. Sledstvennyye i ekspertnyye oshibki pri formirovaniy vnutrennego ubezhdeniya [Investigative and expert errors in the formation of internal conviction]. Chelyabinsk, 2010.

21. Shirvanov A.A. Narusheniya zakona v ugolovnom protsesse Rossiyskoy Federatsii i ikh pravovyye posledstviya [Violations of the law in criminal proceedings of the Russian Federation and their legal consequences]. Moscow, 2005.

22. Vandiyshev V.V., Derbenyov A.P., Smirnov A.V. Ugolovnyy protsess [Criminal procedure]. St. Petersburg Publ., 1996, vol. 1 p. 189.

23. Suyunova D.Z. An analysis of the procedural features in instituting preliminary hearing in a criminal case. *Law and Safety*, 2021, vol. 83 (4), p. 223. DOI: 10.32631/pb.2020.4.24

24. Lisyutkin A.B. O ponyatii kategorii «oshibka» v yurisprudensii: logiko-filosofskiy aspekt [On the concept of the category “error” in jurisprudence: Logical-philosophical aspect]. *Jurisprudence*, 1996, vol. 3 (214), pp. 20–23.

25. Irkaxodjayev A.K., Xolikulov U.Sh. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning ilmiy asoslari [Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning ilmiy asoslari]. Tashkent, TSIL Publ., 2007, p. 8.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 1-SON

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.